

İQTİSAD ELMLƏRİ BÖLMƏSİ

UOT 336; 336.11

PUL KÖÇÜRMƏLƏRİNİN SOSIAL-İQTİSADI ƏHƏMİYYƏTİ

Akifə Akif qızı Ağayarova

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutu

akifaaqayarova1980@gmail.com

Xülasə: *İqtisadi baxımdan gəlirləri zəif olan ölkələr pul köçürmələrindən daha çox asılıdır. Əməkçi miqrantların göndərdikləri pul köçürmələri xüsusilə aşağı və orta gəlirli ölkələr üçün əhəmiyyətli maliyyə mənbəyidir. 2023-cü ildə beynəlxalq pul köçürmələri təxminən 656 milyard dollar təşkil etmişdir. 60-dan çox ölkədə pul köçürmələri Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) 3 faizidir. Azərbaycanda 2022-ci ildə bu köçürmələrin həcmi 3,6 milyard dollar təşkil etdiyi halda, 2023-cü ildə bu göstərici 1,6 milyard dollara düşmüşdür.*

Araşdırma göstərir ki, Azərbaycana daxil olan pul köçürmələrinin həcmi son illərdə azalma tendensiyası göstərsə də, ölkədən xaricə göndərilən vəsaitlərin həcmi nisbətən sabit qalmaqdadır

Məqalədə statistik və müqayisəli metodlardan istifadə olunmaqla müxtəlif ölkələrin təcrübəsi təhlil edilmiş və Azərbaycana dair konkret rəqəmlər əsasında nəticələr çıxarılmışdır.

Açar sözlər: *miqrantlar, pul köçürmələri, ÜDM, rifah səviyyəsi, yoxsulluq, investisiya*

Giriş

Hər hansı ölkənin uzun müddət üçün dayanıqlı inkişafı ölkədə mövcud olan insan kapitalının həcmindən çox asılıdır [12]. Müasir iqtisadiyyatda insan kapitalı təbii ehtiyatlardan daha vacibdir. İnsan kapitalının ölkə iqtisadiyyatına gətirdiyi gəlir, təbii ehtiyatların verdiyi gəlirdən dəfələrlə yüksək olur [13]. Xüsusilə, son onilliklərdə dünyada işsizlik səviyyəsinin artması, xüsusi bilik və bacarıq tələb edən işçilərə tələbin çoxalması insan kapitalının yüksəldilməsinə olan tələbi xeyli artırır. Ölkədə insan kapitalının ümumi səviyyəsi artdıqca ölkənin rəqabətqabiliyyəti və əhalinin ümumi rifah səviyyəsi də yüksəlir. Ölkələr arasında miqrasiyanın ən əsas səbəbi həyat səviyyəsi və təhlükəsizliklə bağlıdır. Həyat səviyyəsi aşağı olan və ya ciddi təhlükəsizlik problemləri olan ölkələrdən həyat və təhlükəsiz səviyyəsi yüksək olan ölkələrə miqrant axınları davam edir. Burada həyat səviyyəsini təyin edən bütün amillər mühüm rol oynayır. Əmək haqları arasındakı fərq, təhlükəsizlik problemləri, sosial müdafiə, səhiyyə sığortası, təhsilin səviyyəsi, iqlim və sair amillər miqrasiyanın səviyyəsinə ciddi təsir göstərir [14].

İş tapmaq üçün başqa ölkəyə köçən miqrantlar çox vaxt əldə etdikləri gəlirlərinin bir qismini ailə üzvlərinə göndərirlər. 2023-cü ildə beynəlxalq pul köçürmələri təxminən 656 milyard dollar təşkil etmişdir. 60-dan çox ölkədə pul köçürmələri Ümumi Daxili Məhsulun (ÜDM) 3 faizini və ya daha çoxunu təşkil etmişdir [15]. İqtisadi baxımdan gəlirləri zəif olan ölkələr pul köçürmələrindən daha çox asılıdır. Pul köçürmələri bir çox yoxsul ölkələrdə ən böyük maliyyə mənbəyidir. Miqrantların pul köçürmələri əslində inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün birbaşa xarici investisiya (BXİ)-dən sonra ikinci ən mühüm maliyyə resursuna çevrilmişdir [2].

Dünya Bankının açıqladığı *Miqrasiya və İnkişaf* üzrə son hesabatına əsasən, qlobal inflyasiya və aşağı iqtisadi artım gözləntiləri fonunda 2024-cü ildə miqrantların real gəlirlərinin azalması riski narahatlıq doğurmur [16;17]. 2023-cü ildə, yüksək gəlirli ölkələrdəki sabit əmək bazarları miqrantların öz vətənlərinə pul göndərmə imkanlarını dəstəkləməyə davam etdikcə, aşağı gəlirli ölkələrə yönələn pul köçürmələri axınının 669 milyard dollara çatacağı gözlənilirdi [2;18].

Ədəbiyyata baxış

Miqrantların pul köçürmələrinin mahiyyəti və iqtisadi artıma təsiri müxtəlif alimlər tərəfindən geniş tədqiq olunmuşdur. Tədqiqatlar göstərir ki, bu vəsaitlər qlobal miqyasda xüsusilə inkişaf

etməkdə olan ölkələr üçün mühüm maliyyə mənbəyi kimi çıxış edir və onların iqtisadi dayanıqlılığında əhəmiyyətli rol oynayır.

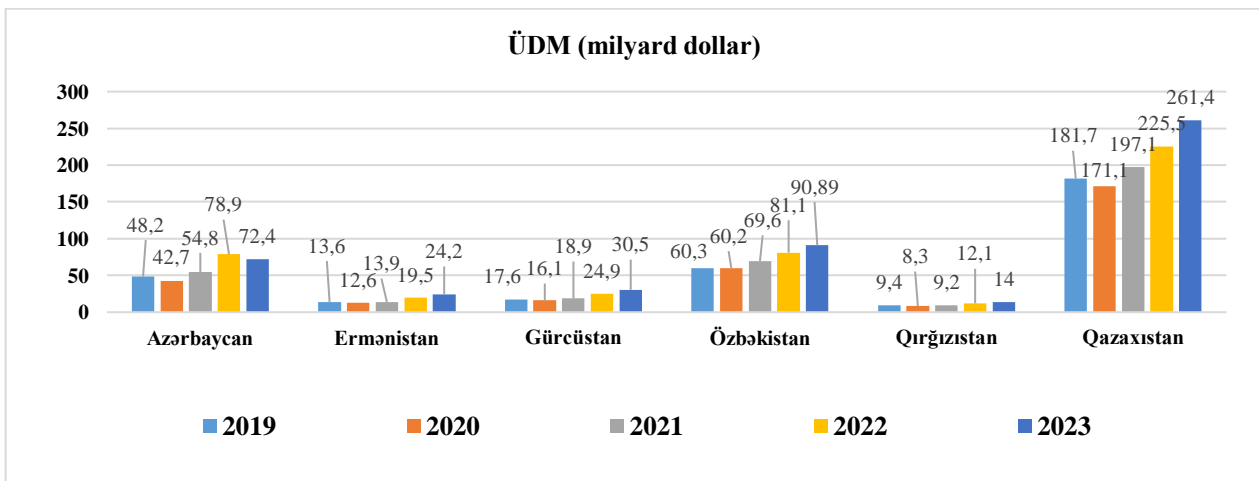
Məsələn, E.M.Ekanayake və Carlos Moslares öz araşdırmalarının nəticələrinə əsaslanaraq qeyd edirlər ki, miqrantların pul köçürmələri uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi artıma müsbət təsir göstərir. Bununla belə, qısamüddətli dövrdə onların təsiri daha qeyri-müəyyən olub, bəzi hallarda ziddiyyətli nəticələr doğura bilər. Eyni zamanda, bu köçürmələr yoxsulluğun azaldılmasına əhəmiyyətli töhfə verir [10]

Bu nəticələr göstərir ki, miqrantların göndərdiyi vəsaitlərin təsiri ölkədən asılı olaraq dəyişir və müxtəlif amillərlə, o cümlədən institusional çərçivə, pul köçürmələrinin istifadə forması və iqtisadi siyasətlə bağlıdır.

Metodologiya

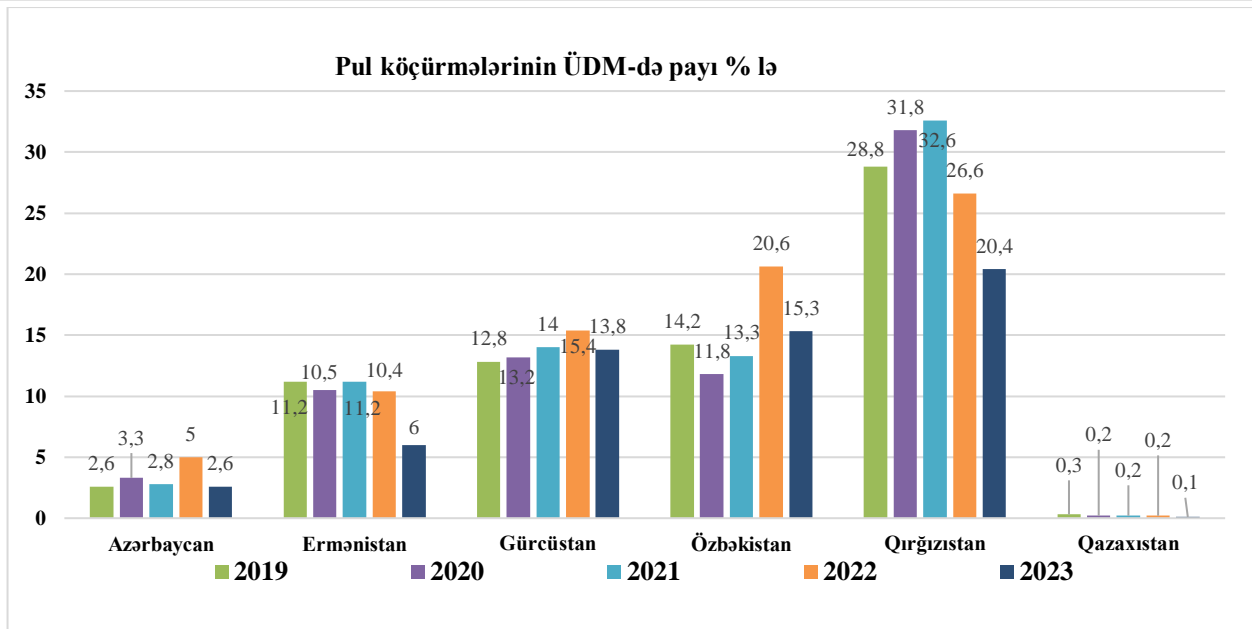
Tədqiqat işində müqayisəli və statistik təhlil, sistemli yanaşma, ümumiləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur. Təhlillər zamanı nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar – Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMT), Dünya İnkişaf Hesabatı (DİH), İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT), Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT), Avropa Birliyinin (AB), Dünya Bankının (DB), Mərkəzi Bank, eləcə də Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatlarından və statistik məlumatlarından istifadə edilmişdir.

Hər bir dövlətin əsas məqsədi cəmiyyətin sosial rifahını yüksəltməkdir. Sosial-iqtisadi artım, rifah və inkişaf prosesini gücləndirməyin müxtəlif yolları var. Azərbaycan iqtisadiyyatında əməkçi miqrantların pul köçürmələrinin rolu çox əhəmiyyətlidir. Buna görə də işçi miqrantların pul köçürmələrinin Azərbaycan iqtisadiyyatının iqtisadi artımına təsirlərini nəzəri və empirik olaraq araşdırmaq məqsədə uyğundur.

Qrafik 1. Seçilmiş bəzi ölkələrin ÜDM-nin dinamikası (milyard ABŞ dolları)

Mənbə: [3] əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qrafik 2. Seçilmiş bəzi ölkələrin pul köçürmələrinin ÜDM-də payı (faizlə)

Mənbə: [3] əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dünya Bankının hesablamalarına görə, Azərbaycanda 2019 və 2020-ci illərdə pul köçürmələrinin həcmi 1 milyard dollar təşkil etmişdir. Bu göstəricilərin ÜDM-də payı müvafiq olaraq 2,6 və 3,3 faiz olmuşdur. 2021-ci ildə ölkəmizdə beynəlxalq pul köçürmələri 1,1 milyard dollar olmuşdur. Bu da ÜDM-in 2,8 faizini təşkil edib. 2022-ci ildə beynəlxalq pul köçürmələri 3,6 milyard olmuşdur ki, bu da ÜDM-in 5 faizini təşkil etmişdir. 2023-cü ildə beynəlxalq pul köçürmələri 2022-ci il ilə müqayisədə azalaraq 1,6 milyard olmuşdur. Bu da ÜDM-in 2,6 faizini təşkil etmişdir. Bu rəqəm göstərir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı Mərkəzi Asiya respublikaları, məsələn, Tacikistan (2019-cu ildə ÜDM-in 28 faizi, 2020-ci ildə ÜDM-in 26,9 faizi, 2021-ci ildə ÜDM-in 32,7 faizi, 2022-ci ildə ÜDM-in 49,9 faizi, 2023-cü ildə isə ÜDM-in 38,4 faizi), Qırğızıstan (2019-cu ildə ÜDM-in 28,8 faizi, 2020-ci ildə ÜDM-in 31,8 faizi, 2021-ci ildə ÜDM-in 32,6 faizi, 2022-ci ildə ÜDM-in 26,6 faizi, 2023-cü ildə ÜDM-in 20,4 faizi) kimi pul köçürmələrindən asılı deyil. Buna baxmayaraq, Azərbaycana pul köçürmələrinin böyük hissəsi Rusiya Federasiyasından (2021-ci ildə 57 faiz) gəlir və bu baxımdan Tacikistan (2021-ci ildə 58 faiz) və Özbəkistan (56 faiz) kimi bəzi Mərkəzi Asiya ölkələri ilə oxşarlıq təşkil edir. ARMB-nın pul köçürmələri statistikasına əsasən, 2021-2022-ci illərdə əsas Azərbaycan Respublikasına pul köçürmə mənbəyi olan ölkələr Rusiya Federasiyası, Türkiyə və ABŞ olmuşdur [5].

Azərbaycana daxil olan xarici pul köçürmələrinin əsas mənbəyi Rusiyadır. Azərbaycana 2021-ci ildə Rusiyadan təxminən 780 milyon dollar pul köçürməsi olmuşdur ki, bu da bütün daxil olan pul köçürmələrinin təxminən 60 faizini təşkil etmişdir. Rusiya iqtisadiyyatında müharibə ilə bağlı durğunluq səbəbindən pul köçürmələri də azalmışdır. 2022-ci ilin birinci rübündə Rusiyadan pul köçürmələrinin ümumi səviyyəsi əvvəlki ilin eyni dövrü ilə müqayisədə təxminən 17 faiz azalaraq 99,7 milyon dollara yaxın olub. Rusiya rublunun ABŞ dollarına nisbətə ucuzlaşması Rusiyadan pul köçürmələrinin də dəyərini aşağı salmışdır.

Hazırda da pul köçürmələrində azalma müşahidə olunmaqdadır. Bütün bu göstəricilər onu göstərir ki, müharibənin mənfi iqtisadi nəticələri və Rusiya-Ukrayna müharibəsinə qədər (2010-2022-ci illərdə) pul köçürmələri üzrə velotellik qismən müşahidə olunsada, 2022-ci ildə bu indikator Rusiyaya tətbiq olunan sanksiyalar səbəbindən Azərbaycana pul köçürmələrinin zəifləməsi, müharibə edən tərəflərlə ticarət dövriyyəsinin azalması ilə bağlıdır. Yüksək neft və qaz qiymətləri öz növbəsində ticarət profisitini genişləndirərək Azərbaycan iqtisadiyyatını müharibədən qaynaqlanan iqtisadi problemlərə qarşı daha dayanıqlı edir.

Ümumilikdə, Azərbaycana daxil olan pul köçürmələrinin həcmi 2023-cü ildə 1,6 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bu da 2022-ci illə müqayisədə 54,3 % azalma deməkdir [6; 20].

Bu məlumatlar göstərir ki, Azərbaycana daxil olan pul köçürmələrinin həcmi son illərdə azalma tendensiyası göstərsə də, ölkədən xaricə göndərilən vəsaitlərin həcmi nisbətən sabit qalmaqdadır [7].

Cədvəl 1

**Azərbaycan Respublikasına pul köçürmələrinin dinamikası
(milyon ABŞ dolları)**

İllər	Daxil olmalar	Xaric olanlar	Fərq
2018	1,168,203	436,835	731,368
2019	1,019,565	510,974	508,618
2020	1,094,029	556,545	537,484
2021	1,133,391	661,512	471,879
2022	3,620,117	664,798	2,955,319
2023	1,654,815	550,126	1,104,689
2024 (yanvar-sentyabr)	848,506	408,282	440,224

Mənbə: [7] əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Azərbaycan Mərkəzi Bankının məlumatlarına əsasən, 2024-cü ilin yanvar-sentyabr aylarında Azərbaycana fiziki şəxslərin pul köçürmələrinin ümumi həcmi 848,5 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu dövrdə ölkəyə daxil olan pul köçürmələrinin təxminən 65 %-i, yəni 411 milyon dolları Rusiya Federasiyasından gəlmişdir. Digər əsas mənbə ölkələr arasında Türkiyə (130 milyon dollar), ABŞ (48 milyon dollar), Gürcüstan (27 milyon dollar) və Böyük Britaniya (26 milyon dollar) yer almışdır [1].

Bu məlumatlar göstərir ki, Rusiya Federasiyası Azərbaycana pul köçürmələrinin əsas mənbəyi olaraq qalır və ümumi köçürmələrin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir.

Miqrantların öz vətənlərinə göndərdikləri pul köçürmələri ölkə iqtisadiyyatına birbaşa və ya dolayısı ilə təsir göstərir. 71 inkişaf etməkdə olan ölkəni əhatə edən bir tədqiqatın nəticəsi göstərir ki, miqrantların göndərdikləri maliyyə vəsaitlərinin 10 % artması yoxsulluq səviyyəsini 3.5 % azaldır [19]. Dünya Bankının hesablarına əsasən, bu vəsaitlər həm makroiqtisadi, həm də fərdi səviyyədə sabitləşdirici təsir göstərir[11].

Bundan əlavə pul köçürmələri ölkə daxilində yığılım səviyyəsini artırır, bank və maliyyə qurumlarının fəaliyyət miqyasını genişləndirir.

Əmək miqrantlarının vətənlərinə göndərdikləri vəsaitlər bəzi ölkələrin ÜDM-ində əhəmiyyətli paya malikdir və iqtisadiyyatın sabitliyini qorumağa kömək edir. Bununla yanaşı, miqrasiya donor ölkələrdə səhiyyə və sosial müdafiə sistemlərinə düşən yükü azaldaraq dövlətin xərclərinin optimallaşdırılmasına şərait yaradır. Ümumilikdə, miqrantların pul köçürmələri yoxsulluğun azaldılması, maliyyə sektorunun inkişafı və makroiqtisadi sabitliyin təmin olunması baxımından mühüm iqtisadi faktor hesab edilir. Bu proses həm miqrant göndərən və qəbul edən ölkələr üçün sosial-iqtisadi baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Nəticə

Pul köçürmələri inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xarici maliyyə mənbəyidir. Bəzən köçürülən pulların həcmi ölkələrin sosial proqramlara ayırdığı maliyyə vəsaitindən çox olur. Həmçinin, pul köçürmələri iqtisadi inkişafda mühüm rol oynaya bilər.

Bəzi ölkələrdə təyinat ölkələrdən miqrantlar tərəfindən göndərilən pullar daha çox mənşə ölkələrində yoxsulluğun azaldılmasına təsir edir. Eyni zamanda, bu pul, əsasən, investisiya məqsədlərinə deyil, istehlak xərclərinə yönəldilir. Bəzi hallarda isə göndərilən pullar təhsil və səhiyyə xərclərinin qarşılmasına sərf olunur. Bu da, öz növbəsində insan kapitala qoyulan investisiyadır və makroiqtisadi effektini uzun müddətdən sonra verir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Aghayarova A.A. Azerbaijan as a country accepting remittances / Международная научно-практическая конференция “Наука, образование и технологии: анализ опыта и тенденций”. 31 марта 2025 года / МОСКВА с.144-146
2. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/12/18/remittance-flows-grow-2023-slower-pace-migration-development-brief>
3. <https://data.worldbank.org>
4. <https://www.mdpi.com/2227-7099/8/2/3>
5. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations>
6. <https://banco.az/az>
7. <https://www.cbar.az/>
8. <https://frankmedia.ru/177491>
9. <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/brief/remittances-knomad>
10. <https://www.mdpi.com/2227-7099/8/2/35>
11. <https://blogs.worldbank.org/en/peoplemove/remittances-reduce-poverty>
12. Becker, G. S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education (3rd ed.). University of Chicago Press
13. Human Capital Development and Economic Growth. <https://www.oecd.org>
14. World Economic Forum. (2020). The Future of Jobs Report. <https://www.weforum.org>
15. World Bank. (2023b). Remittances Data. <https://remittances.worldbank.org>
16. IOM (International Organization for Migration). (2022). World Migration Report 2022. <https://www.iom.int>
17. UNDP (United Nations Development Programme). (2022). Human Development Report 2021/2022. <https://hdr.undp.org>
18. World Bank. (2023a). Migration and Development Brief 39. <https://www.worldbank.org>
19. Adams, R. H., & Page, J. (2005). Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries? World Development, 33(10), 1645–1669. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2005.05.004>
20. ARMB (Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı). (2024). Pul köçürmələri statistikasını. <https://www.cbar.az>

SOCIO-ECONOMIC IMPORTANCE OF REMITTANCES

A.Aghayarova

Doctor of Philosophy in Economics

Institute of Economy of the Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan

Abstract: Economically, countries with low incomes are more dependent on remittances. Remittances sent by migrant workers are a significant source of finance, especially for low- and middle-income countries. In 2023, international remittances amounted to approximately \$656 billion. In more than 60 countries, remittances account for 3 percent of Gross Domestic Product (GDP). While the volume of these transfers in Azerbaijan in 2022 amounted to \$3.6 billion, in 2023 this figure fell to \$1.6 billion.

The study shows that although the volume of remittances entering Azerbaijan has shown a downward trend in recent years, the volume of funds sent abroad from the country remains relatively stable

The article analyzes the experience of various countries using statistical and comparative methods and draws conclusions based on specific figures for Azerbaijan

Keywords: *migrants, remittances, GDP, welfare, poverty, investment*

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЕНЕЖНЫХ ПЕРЕВОДОВ

А.А.Агаярова

доктор философии по экономике

Институт экономики Министерства науки и образования Азербайджанской Республики

Резюме: *Экономически страны с низким уровнем дохода больше зависят от денежных переводов. Денежные переводы, отправляемые трудовыми мигрантами, являются существенным источником финансирования, особенно для стран с низким и средним уровнем дохода. В 2023 году международные денежные переводы составили около 656 миллиардов долларов. В более чем 60 странах денежные переводы составляют 3 процента от валового внутреннего продукта (ВВП). В то время как объем этих переводов в Азербайджане в 2022 году составил 3,6 миллиарда долларов, в 2023 году этот показатель снизился до 1,6 миллиарда долларов.*

Исследование показывает, что хотя объем денежных переводов, поступающих в Азербайджан, в последние годы демонстрировал тенденцию к снижению, объем средств, отправляемых из страны за рубеж, остается относительно стабильным

В статье анализируется опыт различных стран с использованием статистических и сравнительных методов и делаются выводы на основе конкретных цифр по Азербайджану.

Ключевые слова: *мигранты, денежные переводы, ВВП, благосостояние, бедность, инвестиции*

Elmi redaktor: i.e.d., prof. E.Sadıqov

Çara təqdim edən redaktor: i.f.d., dos. N.Qədimli

Daxil olub: 21.09.2025

Çara qəbul edilib: 28.09.2025